

УДК: 81'276.11:81'271.12:316.77

МОВНА НОРМА В ІМПРОВІЗОВАНОМУ РАДІОВИСТУПІ

Павло Мірошніченко

*Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66-А, 69600, Запоріжжя, Україна
e-mail: pavlo_mirosh@ukr.net*

На основі мовностилістичного аналізу радіоінтерв'ю в статті визначено та згруповано випадки відхилення від мовної норми журналіста під час імпровізованого виступу перед мікрофоном, встановлено причини порушення норм літературної мови, наголошено на зниженні комунікативної ефективності таких радіовиступів.

Ключові слова: мовна норма, радіоінтерв'ю, імпровізований виступ, звуковий образ, комунікативна ефективність.

Радіомовлення традиційно велику увагу в процесі інтенціонального впливу на масову аудиторію приділяє слову. Цей потужний виражальний засіб в останні десятиліття дещо втратив популярність з-поміж інших формотворчих засобів радіожурналістики. Судячи з поширеності в Україні музичних і музично-інформаційних радіостанцій, музика сьогодні стає першим з-поміж усіх виражальних засобів радіожурналістики, закріплюючи в масовій свідомості уявлення, що поступово набуває форми стереотипу, про фоновий характер сприйняття радіо, його винятково розважальну, рекреаційну роль у житті слухача. Однак останні події в Україні засвідчують, що за умов інформаційної війни інтегративна функція мас-медіа набуває особливої ваги. Консолідувати суспільство довкола конструктивних, позитивних, переможних, урешті-решт, ідей радіомовлення може, насамперед, за допомогою слова – чіткого, виваженого, доречного, часом емоційно й експресивно забарвленого. Безумовно, для цього журналістові потрібно мати неабиякі професійні вміння і навички в царині роботи зі словом. При цьому вважаємо за справедливе припущення, що мова ефіру має бути для сучасного радіожурналіста не лише робочим інструментом, застосування якого обмежується винятково перебуванням перед мікрофоном, а й стихією повсякденного існування та розвитку. Отже, міра мовної компетентності, рівень мовної культури радіожурналіста – запорука не лише його професійного успіху, а й продуктивності та ефективності мас-медіа, їхньої переконливості в інформуванні широкої аудиторії.

Серед досліджень, більшою чи меншою мірою присвячених мовній і комунікативній ефективності медіа, варто назвати роботи Н. Шумарової, Л. Масенко, Л. Ставицької, Ю. Сапліна та ін., в яких порушено соціолінгвістичні питання функціонування української мови в сучасних реаліях асиметричного білінгвізму, їхнього почасти деструктивного впливу на розвиток гармонійної мовної особистості, зокрема й за допомогою засобів масової комунікації. Так само варто назвати дослідження О. Пономарева, О. Сербенської, в яких не тільки проаналізовано проблеми культури мови й усного слова, а й простежено взаємозв'язок екології сучасної української мови з функціонуванням мас-медіа, дослідження

В. Манакіна, присвячене мові, зокрема мові медіа, в міжкультурній взаємодії, у формуванні мовної картини світу як окремої особистості, так і суспільства загалом, праці М. Бугайського, студії якого порушують питання ефективності мови комунікацій у широкому розумінні слова, при цьому автор приділяє належну увагу впливу мас-медіа на культуру мови як галузь нормативної лінгвістики, так і на пересічних носіїв мови. Наукові роботи О. Гояна, М. Нагорняк, В. Лизанчука, Ю. Любченко, П. Мірошніченка та ін. розглядають різноманітні питання комунікативної ефективності радіомовлення, функціональності звукового образу радіопроеграми, потужності виражальних засобів радіожурналістики, слова насамперед. Попри надзвичайно потужний дослідницький потяг до питань культури мови й ефективності масової комунікації, журналістська практика потребує постійної уваги з боку науковців до її викликів, тому й важливою є оперативна реакція на мовленнєві огріхи медійників. Отже, тема цієї наукової розвідки актуальна.

Мета статті: схарактеризувати стан мовної норми в імпрорізованому виступі радіожурналіста.

Завдання:

1. визначити, згрупувати, схарактеризувати мовні помилки журналіста в радіоінтерв'ю;
2. встановити причини розхитування мовної норми в імпрорізованому радіовиступі;
3. вказати міру комунікативної ефективності нетекстових радіовиступів.

Мовна норма, на думку Л. Масенко, є поняття, безпосередньо пов'язане з літературною мовою, яку дослідниця воліє називати «мовним стандартом». Отже, «норми мовного стандарту існують на всіх рівнях мови – фонетичному, морфологічному, синтаксичному, лексичному. Найбільшою стійкістю відзначаються норми на фонетичному рівні, найрухоміші вони на лексичному рівні» [4, с. 41]. Літературна мова, на переконання Л. Масенко, «є певною абстракцією, ідеальним зразком мови, що реалізується в більш чи менш досконалій формі у мовленні та письмі освічених людей. За нормальних умов функціонування в державі вживання саме цієї мови є обов'язковим... на радіо, телебаченні, в пресі. Вона ж становить об'єкт систематичної кодифікації і наукового опрацювання» [4, с. 41]. Далі дослідниця наводить низку переконливих, зокрема соціологічних, даних, які характеризують шкідливу для нормального функціонування в Україні державної мови ситуацію асиметричного білінгвізму. За таких обставин українська мова, позбавлена можливостей повноцінного функціонування у формі провідного каналу комунікації всіх соціальних інститутів держави, представників різних соціальних груп суспільства, поступово втрачає соціальну цінність і престиж. При цьому основну загрозу оптимістичним перспективам сучасної української літературної мови та її нормам Л. Масенко вбачає в слабкому розвитку розмовного мовлення як провідного чинника модернізації мовної норми: «Внаслідок попередніх асиміляційних процесів взаємодію писемних і розмовних стилів на більшій частині української території порушено, а у великих містах Сходу та Півдня досі заблоковано» [4, с. 54].

На думку польського мовознавця М. Бугайського, мовна норма має не лише теоретичне, а й практичне значення. Як явище соціально функціональне, норма «за власною природою динамічна, характеризується внутрішньою напругою між новими явищами та тими, що занепадають... Норма живої мови постійно змінюється» [1, с. 287]. Тобто дослідник пов'язує мовну норму не лише з літературною формою мови національної, а й з іншими мовними різновидами. Важли-

вим для нього є розуміння мови як осмисленого висловлювання, формування якого від фонетичного до синтаксичного рівня мають навчати носія мови зі школи [1, с. 20], при цьому медіа в цьому процесі відіграють геть не останню роль, жваво реагуючи на таку іманентну властивість мовної норми, як динамічність.

Ставлення російських дослідників до поняття «мовна норма» й ролі медіа в її функціонуванні значно консервативніше. На думку В. Новикової, літературна норма – це «загальноприйнята й узаконена в словниках, довідниках і академічних граматиках система правил і рекомендацій використання слів, словоформ і синтаксичних конструкцій... у певних ситуаціях як у писемному, так і в усному мовленні» [2, с. 106]. Дослідниця підкреслює, що журналіст завжди серед варіантів норм (застарілої, рекомендованої та нової) має обирати тільки рекомендований, як найбільш соціально прийнятний.

У теорії радіожурналістики на сьогодні набули аксіоматичного характеру твердження про те, що дієвість і ефективність виступу перед мікрофоном підвищується від майстерності журналіста як мовця з високою культурою мови та мовлення. При цьому, щоб вправно долати кризи слухацької уваги, радіожурналіст має обирати нетекстову, імпровізовану форму виступу, яка активізує слухача попри панівний фоновий характер сприйняття матеріалу. Саме імпровізація виявляє не тільки професійний рівень медійника, а й висоту його мовної культури. Яким би строкатим і психологічно вмотивованим не був звуковий образ радіопроеграми, саме журналістське озвучене й осмислене слово найперше привертає увагу слухацького загалу до її змісту. Про це свідчать результати фокус-групового дослідження, проведеного Ю. Любченко: «аудиторія сприймає аудіальну інформацію через звуковий образ, в якому поєднуються слово, музика та шуми, що забезпечують 87 % засвоєння аудіальної інформації. Решта 13 % залежить від соціально-демографічних характеристик аудиторії, її професійних інтересів та рівня зацікавленості. Слово... найбільше впливає на відчуття, сприйняття та мислення респондентів» [3, с. 16].

Згідно з засадами теорії про кризи слухацької уваги, непідготовлене, імпровізоване мовлення радіожурналіста привертає увагу аудиторії невимушеністю, емоційністю, осмисленістю, адже він формулює думку, виробляє ставлення до факту мовлення безпосередньо в його процесі. Цілком доречно припустити, що в прямоефірному радіоінтерв'ю журналістові доводиться імпровізувати найбільше, тому що розвиток живого діалогу неможливо продумати й передбачити. Реакція на відповіді інтерв'ююваного завжди емоційно забарвлена, що не може не позначатися на мовленні інтерв'юєра. Йдеться тут і про прискорений добір потрібних слів, конструювання доречних запитань, і про зміну темпоритму мовлення, тону голосу, інтонацій. Задля того, щоб уникнути мовного й мовленнєвого хаосу в ефірі за умов імпровізації, журналіст повинен не лише бути стресостійким і психологічно витривалим, а й володіти високою культурою мови.

Проаналізуємо одне інтерв'ю з циклу програм «Діапазон», що виходить в ефірі радіо «Запоріжжя».

Хронометраж передачі близько 27 хвилин. Звуковий образ украй ошадливий: музичний підклад, заставка, музична пауза. Безумовно, смислотворчим центром програми є, власне, інтерв'ю, зазвичай проблемне. Згідно з правилами й вимогами до драматургії та темпоритму радіоінтерв'ю саме проблемне відзначається стрімкістю перебігу розмови, складністю (перехід від сповільненого до прискореного й навпаки) темпу, багатством ритму (чергування довгих і коротких речень, поєднання нейтральних і емоційно забарвлених, оцінних слів і словосполучень тощо), строкатістю інтонацій. Вочевидь, гострота проблеми, її актуаль-

ність, громадський інтерес до неї, дискусійність теми розмови – ті чинники, що обумовлюють жвавість проблемного радіоінтерв'ю, неодмінність імпровізації інтерв'юера. Адже за умов безпосереднього спілкування з візаві на край важливі й цікаві теми слід спритно й влучно реагувати на відповіді, добираючи точніші запитання, вагомші аргументи. Безумовно, проблемне радіоінтерв'ю буде якісним лише в тому разі, коли інтерв'юер зацікавлений його темою, співрозмовником, націлений на конструктивний результат – не тільки привернути увагу слухачів до важливих, часом вагомих, питань і проблем, а й переконати в правильності чи хибності певних підходів, поглядів і ставлень до них, способів їхнього розв'язання. Попередня підготовка до розмови, безперечно, необхідна, але гострота реакції, активність сприйняття (за принципом «не слухати, а чути»), здорова допитливість – той комплекс професійних умінь інтерв'юера, що дають змогу перетворювати буденний обмін думками перед мікрофоном на блискуче драматургічне дійство в ефірі. Саме тут і прихована небезпека, що може знищити весь чар імпровізації, її високу комунікативну ефективність, – низька мовна компетенція, недостатня мовна культура журналіста-інтерв'юера.

Ведуча аналізованої радіопрограми має приємний, середній за висотою голос, переважно правильно інтонує мовлення. Однак тон голосу (нейтральний, наближений до байдужості), шаблонність запитань, брак жвавої реакції на відповіді співрозмовника, недбалий добір слів, надмір неточностей, зайвих слів, використання слів-паразитів – все це зводить нанівець зусилля слухача не слухати, а чути діалог, виробляти власне ставлення до проблем, порушених у ньому, співпереживати разом з учасниками розмови. Наміри ведучої імпровізувати не можна назвати вдалим: мовлення журналістки рясніє помилками, мовна норма порушується на всіх рівнях.

З-поміж лексико-стилістичних помилок варто назвати такі:

1. Використання «зайвих» слів (плеоназм): «...як можна використовувати свій практичний, професійний, досвід у громадській діяльності». Слово «практичний» у цьому реченні зайве. Воно може виступати в ролі контекстуального синоніма до «професійний», але явно не в цьому випадку. Так само зайвим є словосполучення «на практиці» в реченні: «Скільки з того, що буде запропоновано, буде реалізовано на практиці?» У цьому ж реченні впадає в око також неправильно використана форма майбутнього часу, як наслідок, вислову бракує логіки. До того ж, віддієслівні форми на «но» не радіофонічні: вони погано сприймаються, шкодять активності вислову.

2. Використання лексично непеєднаних, неточних слів. Наприклад, «Чи не могли б ви стисло поділитися з нашими слухачами?» Ділитися будь-чим можна щиро, щедро, радо, але в жодному разі не стисло. Або «Мешканці Запоріжжя вважають, що в нас із рослинністю не дуже ...Ну, якщо не враховувати Хортицю». Тут впадає в око неправильно вжите слово «мешканці» на позначення жителів міста. Можна б було скористатися яскравим, з певним історичним колоритом словом «запоріжці». Безумовно, що означає це «не дуже» можна збагнути лише з тону, однак його невиразність також стає на заваді адекватності розуміння. Слово «не враховувати» є калькою з російського «не считая», отже варто було сказати: «якщо не зважати», «не зважаючи на Хортицю».

Під час імпровізації україномовна стихія час від часу зраджує журналістку, яка, судячи з усього, є для нею незвичною: «Наскільки я розумію, це буде виглядати як...ось зараз там...співмешканці багатоквартирних будинків...ну ці ОСМД, на які держава хоче перейти». Цікавий і симптоматичний для українських медіа випадок використання російськомовних аббревіатур замість власне

українських. Згадаймо всі «узі», «прежо», «загси», «собези» тощо, які в мовленні журналістів, насамперед нетекстовому, набули широкої популярності.

3. Змішування стилів, неправильне використання фразеологізмів. Наприклад: «Для того, щоб бути громадським діячем, необов'язково володіти якоюсь гуманітарною професією, суть якої зводиться до того, щоб багато балакати». В цьому реченні увагу привертає слово «балакати», що є розмовним, а, відповідно, його використання в інформаційно-публіцистичному виступі на радіо можливе за певних, виняткових обставин. Саме це слово виявляє знижене, іронічне ставлення ведучої до «гуманітарних» професій і їх представників, що навіюється аудиторії. Наприкінці інтерв'ю журналістка неправильно використала усталений вислів: «Тут є суто практичні питання і їх потрібно підіймати». Варто знати, що питання «порушують», а не «підіймають».

Серед морфологічних помилок треба виокремити, насамперед, вживання звука [і] замість [и] в іншомовних словах всупереч так званому «правилу дев'ятики». Журналістка говорить [юрІсти], [мітІнгів]. Указівний займенник «цей» в орудному відмінку ведуча програми вимовляє через [і]: [з цім].

Із синтаксично-стилістичних помилок зауважуємо переважання в імпровізованому мовленні інтерв'юера незакінчених речень. За умов аудіальної комунікації, коли споживач інформації не бачить міміки та жестів мовця, незакінчені речення ускладнюють сприйняття матеріалу, відволікають від змісту, перемикають увагу на форму виступу. Ось один із прикладів синтаксично-стилістичних помилок, притаманних невправному імпровізованому виступу: «Ці тополі, які з пухом... Я не знаю, як вони правильно називаються... Але, все ж таки, періодично спадає на думку, хто ж додумався їх висадити в такій кількості?»

Щодо фонетичних помилок, виявлених у цьому радіоінтерв'ю, то варто назвати насамперед такі:

1. Використання звука [а] замість [о] в ненаголошеній позиції. Наприклад, прізвище співрозмовника, Сікаленко, журналістка на початку й наприкінці інтерв'ю вимовляє [сікаленка].

2. Оглушення дзвінкх приголосних наприкінці слів. Так, приміром, інтерв'юер слово «наприклад» вимовляє [наприклат], «що ж» як [ш'ош].

3. Послідовне пом'якшення шиплячих. При цьому букву «щ» журналістка вимовляє то як [ш'], то як [ш'ч].

4. Ненормативна вимова губо-губного [в] в абсолютному кінці слова та перед приголосним. Журналістка вимовляє цей звук як [ф], наслідуючи традицію російської мови. Варто зазначити, що таке порушення мовної норми притаманне багатьом журналістам ефірних медіа.

Отже, мовностилістичний аналіз прямоефірного радіоінтерв'ю засвідчив розхитування мовної норми в імпровізованому виступі журналіста на всіх рівнях. Особливо небезпечним виглядає значне число фонетичних огріхів, пов'язаних не з впливом діалектного мовлення, а з інтерференцією фонетики російської мови. Виняткова інструментальність української мови (вживання її лише перед мікрофоном) призводить до посереднього рівня культури мови журналіста, що не може не позначитися на комунікативній ефективності його виступу, тому що кожне відхилення від загальноприйнятої мовної норми перемикає увагу слухача зі змісту матеріалу на форму, перешкоджаючи повноцінному засвоєнню інформації. Безумовно, продовжувати науково-прикладне вивчення цього питання варто, посилюючи складник емпіричних аудиторних досліджень, що виявить реальний вплив розхитування мовної норми в радіовиступі на його комунікативну ефективність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бугайски М. Язык коммуникации / М. Бугайски. – Х. : Изд-во «Гуманитарный центр», 2010. – 544 с.
2. Гаймакова Б. Мастерство эфирного выступления : учеб. пособие / Б. Гаймакова, С. Макарова, В. Новикова, М. Оссовская. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 283 с.
3. Любченко Ю. В. Виразальні засоби радіожурналістики: прагматичний і когнітивний аспекти : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із соц. комунікацій: спец. 27.00.04 «Теорія та історія журналістики» / Ю. В. Любченко. – Запоріжжя, 2012. – 20 с.
4. Масенко Л. Нариси з соціолінгвістики / Л. Масенко. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – 243 с.

LANGUAGE NORM IN THE IMPROVISED RADIOSPEECH

Pavlo Miroshnichenko

*Zaporizhzhya National University
Zhukovskogo str. 66-A, 69600 Zaporizhzhya, Ukraine
e-mail: pavlo_mirosh@ukr.net*

This article studies the cases of the deviation from the norms of Ukrainian language in the radioair. It gives a detailed analysis of improvised speech of the journalist in the radiointerview. Special attention is paid to the causes of the deviation of the norms of the standard language and notes the reduction in the communicative efficacy of such speeches in the radioair.

Key words: language norm, radiointerview, improvised speech, sound image, communicative efficacy.

**ЯЗЫКОВАЯ НОРМА В ИМПРОВИЗИРОВАННОМ
РАДИОВЫСТУПЛЕНИИ**

Павел Мирошниченко

*Запорожский национальный университет
ул. Жуковского, 66-А, Запорожье 69600, Украина
e-mail: pavlo_mirosh@ukr.net*

В статье на основе языкового и стилистического анализа радиоинтервью определены и сгруппированы отклонения от языковой нормы журналиста во время импровизированного выступления, установлены причины нарушения норм литературного языка, акцентировано внимание на снижении коммуникативной эффективности подобных радиоматериалов.

Ключевые слова: языковая норма, радиоинтервью, импровизированное выступление, звуковой образ, коммуникативная эффективность.